

Чедо Вуковић
ВРИЈЕМЕ — МОЈ ЗАВИЧАЈ
(академска бесједа)

Титоград, 28. фебруар 1985.

ВРИЈЕМЕ — МОЈ ЗАВИЧАЈ

(Запис је — приближно — овако настајао)

Једног јутра међу јутрима обретох се крај мора. С пучине налијеташе вјетар поморац — што игда може натискиваше мутне валове на обалу. По широкоме жалу остављаше морску траву горка задаха. Послије подне надјача вјетар брђанин — што игда може одгоњаше валове ка пучини. Пред мрак се избистри и замодре море. И бистрину покри тама.

Мени се учини да то није био један једини дан.

Поведох, у себи, разговор о завичају.

Узалуд сам зазирао од оног који ме чека у засједи, спреман да се спори и наруга.

Обазрех се на све стране као да у мени не чучи та птица-зловременица. Рекох:

Мој завичај је ово вријеме — трен и дан и вијек. Или, рецимо, слив времена и невремена минулих и будућих. Или вијек без којег не бих био ово што сам. Или правријеме унатраг до искона и унапријед до кона. Па бих поручио или можда пожелио себи: буди род невољнику који се некад давно батргао на овом тлу и буди сродник ономе који ће бити послјије тебе, ако га буде. И све то — чуј ме добро — колико може да стане испод ових ребара и у списатељску главу, гдје је жеђ за сазнањем јача од самог знања.

Ма хајде, шта ће ти то велеумље! Зар вјерујеш да ту има квасца за мудрост?

Нећеш ме зауставити! Теби за инат велим: мој завичај је вријеме уткано у ову јад-кожу — танку, рањиву, тијесну — згрувах у њу, чини се овако одока, безграничне еоне и пространи рељеф људски и земаљски. Мршти се колико хоћеш, мој завичај је вријеме и први страх и плач праљудски и мој — плач и смијех, вјесници умирања и унапријед поражене „одбране“ од смрти.

Полако. Не залијећи се превише у своју кожу. Ионако у њу поново не можеш, а изван немаш куд — још је већа тјескоба.

Ипак велим и вичем ако треба: мој завичај је домаће вријеме усађено у стопу земље, уграђено у родну кућу брвнару, ра-

суто долином Злоречице. Некад, давно, зваху је Добра. И проз-лила се ријека или се прозлило вријеме. И ево, до мене допире Злоречица — „кудје се ни оре ни копа“, забиљежи Дечанска хри-совуља. Злоречица низ коју ипак стољећима ораћу најезде и на-сиља и покоре свакојаке. У то мучно орање људи сијаху наду и чемер-пјесму из рањена грла. Злоречица — на извору зла за црн увир у Црно море.

Много црнозбориш! Као да не хајеш за бијело, за ведро лице живота! Бар као привид.

Није то. Него се чудом чудим: сред онолико зла како се роди иједно племенито чељаде. Или јади и неправде дижу на ноге доброту и све што је у њој и уз њу. Стрпи се, дакле. Као дјечак — да ли обманут нечијом причом — питах Злоречицу:

— Могу ли заронит да пијем, да се напијем са дна твојег најдубљег вира?

А она:

— Тако су пили твоји преци. Тако се опијали.

Одговор си измислио! Не прихватам га!

Како ти драго. Мој завичај је вријеме и жилави низ предачки у крви. Вријеме, кажем, кроз које брзају у погибију поворке устаника и ратника, а ипак трају кичме тежачке и залудњи снови о правди. О правди — мјера јој сунчани зрак, једнак за свако чело и мјера јој гроб с биљегом високим или ниским.

Слажем се — а не обраћај пажњу на циничан подсмјех — слажем се: правда пјевајући хита у свој гроб.

Ипак чуј: мој завичај је вријеме што тече долинама Зло-речице и Лима, па долинама Дрине и Саве и Дунава, античког Истера. Завичај су ми наше ријеке: једне јуре к сјеверу и истоку, иако им је ближе јужно приморје — трагају за нашим давњим стопама и праизворима. Друге, пак, привуче југ и блиско море, гдје се под сунцем љуљају модрине неба и воде. И пожелим себи: нек си близак ријечи и побратим обали, нек си извор и увир у исти мах, у истом ждријелу. И хајде да кажемо: слив свих сли-вова завичај је мој.

Вријеме и сливови! Не вјерујем да то може проћи код мрзо-вољна и теби несклона читаоца.

Па нека! Јуче ослушних: мојим гласом питао талас, устрем-љен ка стијени:

— Јеси ли чвршћа од мене?

Она одјекну:

— Јесам. Али један такав ће ме разбити.

И рекох себи: ако можеш, нек си род рођени стијени и та-ласу и нек је у теби бар одјек њихова вјсковања.

Јеси ли још нешто ослушноу? Питам без иронична призвука.

Е па — јесам! Лист који пада питао земљу:

— Је ли далеко од гране до тебе?

А она — мокром црнином:

— Ближе је но од мене до гране.

Већ погађам, сад ћеш дорећи: буди коријен и буди лист и претеци вријеме и падај само увис!

Примакнуо си се мојем науму на пола корака или пола ријечи. И знај: мој завичај је вријеме кроз које главиња овај народац црногорски, наслоњен на каменито трајање и на горе-дољски простор. Народац овај — шачица костију на свељудској костурници.

„Каменито трајање“ па „костурница“ — чудна ми чуда!

И шта сад? Не можемо овако — у свакој капљици видиш трун.

Припитај, брајко, историју или оно твоје свевријеме. Нема неба црногорског. Јер народ је облак ношен вјетром-временом. Или је јато шарених птица — полети, падне, кљује земљу, полети и нестане с видика.

Облак или птица — а ипак смо ту. И мој завичај је вријеме, заправо наша времедјелница — проклета грбина о коју се крше судари класа и вјера и вруће лавине из гротла нација, па још глади и жеђи сваковрсне.

Опет крупно мливо! И да знаш: у вријеме ти усађујеш сумњу. Дакле, вјеруј само у сунце, у сузу, у смијех, у сумњу, у своје стопало (необувано — да осјетиш на какву ћеш земљу закорачити, у какву ли смоницу лећи; од обуване ноге, имењаче, потичу све друге обмане).

Можда. Сад ја сумњам у твоју сумњу, вршњаче! Уосталом, мој завичај је костур-вријеме, огрнуто плаштом са шарама покоља на овом и оном тлу, вријеме још непробуђено пророчком клетвом Широшине, па јутра са сновима грозоморним. Прегршт завичаја би и смрт моје мајке — њено воштано лице залази за брдо умјесто сунца.

На те ријечи ћутим, ћутим.

Лакше ми је да наставим. Мој завичај је вријеме оснажено првим читањем Манифеста. При познијим читањима слова се све жешће љуте и почињу да се буне: назиреш себе и своје теразије са теговима изазова, незваних. Тегови су тегобни и неподмјерени и превучени свакојаким бојама и помастима, а ваља бити на страни угроженог човјека — угроженог и у својој сржи. Па бих да се замајем: завичај су и низови књига у мојој соби од пода до стропа — низови видика одавде до прасловља, одавде до пухора задње спржене књиге кад замре планета чија смо дјеца и убице.

Забраздио си — да те мало разгалим: мој завичај је пошлица — све можеш изокренути на поткожје, на смијешно. Ево ти благе шале о Црногорцу. Стао другу на рамена да би навртио сијалицу, па наређује: Сад се окрећи! Овај му одврати, одоздо: Зар ти није доста што се Земља окреће?

Шалу на страну. Око сваке ријечи кружи простор заједно са временом. Тако бива од болне тачке у зјеници па до безмјерја. И то је мој завичај: невиђен простор за сазвјезђа и црне рупе

и ширина за прах из урне — да га развију вјетрови ни добри ни зли (јер, зна се већ, добра и зла изван наших кожа нема и не може бити).

Можда ћеш рећи — космос је завичај, а нерадо сиједаш у авион!

Дао си ми идеју. Пожељех да корак упита даљину:

— Како да допрем до тебе?

Даљина му шапну:

— Ја сам у твојем покрету.

Сад ћеш, знам те, без устегања додати: буди корак — освојио си даљину. Или: буди у даљини и прије корака.

Тако те хоћу! Не спотичи ме, сарађуј. Идемо даље. Мој завичај је заматно вријеме и митски лијет Икаров као оновремена опомена: човјеков сине, приземнице, не вини се високо — тамо ти није мјесто! А јави се узвишен облијет Гагаринов и потом његов пад при обичном, приземном летјењу — као да је тиме хтио поручити: ако узлијећеш, човјекова кичмо, не лети ниско, не лети кратка замаха — мјесто ти је гдје домахнеш крилом!

Или ту, у оба случаја, нема никакве поруке. То сад испредаш. Признајеш ли?

Не! Ипак да се спустимо на земљу. Мој завичај је вријеме — пртина у снијегу, кад се стопала мрзну а под челом се разгорјевају коријени ријечи. Завичај је и траг у врелом пијеску пустиње и пустињака, тад се све истине — на самштини — своде на једну и кад тражиш је само под челом.

Не упрошћавај! Откуд само једна истина! И не заборави: завичај ти и Метохија, између Шаре и Проклетија. Зборио си, тамо: Земља родна житом, небо родно звијездама. А сад?

Кажем то исто. И зовем Његоша у помоћ: „Вријеме је мајсторско решето“.

Лукаво си се извукао. Да, да — вријеме.

Него шта. И хитам даље. Мој завичај је вријеме-језик. Њиме сазнајем себе и свијет и вичем: Ово сам (можда?) ја! И завичај је Мртво Дубоко — тамо ступих само крхким кораком ријечи. Па бих рекао: мој завичај је ријеч или сверијеч . . .

Стани! Шта ти је то „сверијеч“? Или хоћеш казати да постоји ријеч која све обухвата или којом се све може изразити? Или мислим, по прилици, овако: Нек уз ријеч остане нешто необјашњено и необјашњиво до краја? Тако и та твоја „сверијеч“.

Не знам. Изрекох је спонтано. Ипак, можда је то сâм плач, онај први. Можда. Било како било, она ми је у слуху од првог проговора — од плача. Она, све отад, не припада мени већ ја њој. И њен, чини се, бијех на мојски начин.

Могоа би бити скромнији! Ипак, та твоја „сверијеч“ — шта је она? Можда је као танан зрак који пада на зјеницу или као закрпа таме што је покрива на крају? Ај, превари ме, улови ме! Умјесто да те критиком и сумњом опомињем, упадох у ступицу — у те твоје ријечи-понорнице!

Па, кад си већ ухваћен, буди ми друг — буди зрак времена и буди блатна кап од које се зрак одбија. Буди тај драматични сусрет, тај додир — нек су ти у крви сва сунца. Или, ако ти је милије, нек си својта олујном облаку или оном кишном, живодатном. Или да си у роду са сјеменком и трешњом на грани или да си птичји кљун што у трешњу и у кору стабла удара...

Ништа од тога. Или од свега помало.

У реду. Чуј сад ово. Осјетих у себи писца, упитах ријечи:

— Како да овладам вашим царством?

Оне, у један глас:

— У нашем царству, друже, нема цара. Буди раван једној од нас — буди ријеч.

Можда ти је и то много! И не љути се, заборавио си да кажеш: мој завичај може бити и љубав — ушушкано гнијездо изложено промајама. И машту си заборавио, јер без ње, без маште...

У реду. Ипак да кажемо овако: мој завичај је вријеме бола. Незнање, изгледа, не боли. Сазнавање уброј у болове, можда најжешће. И додај: моћнике никад — колико знам — није красила доброта. Њој друга моћ није потребна. Пружи јој тек залагај незлобна времена — она није дуговјека.

Опет велим: буди скромнији. Цијениш свијет и вријеме према себи.

Сад ме баш наљути! Према себи! Нећу, ваљда, према оној старој ципели, наспред улице остављеној — њени су кораци некуд сами отишли. И сјетих се: при прозору ми гране кедрова; једна удара у окно, пита: Ко си ти, унутра? У соби сам ја, али ко сам унутра? Сјеверац одмиче грану, одлаже питања и одговоре.

Хајде да се помиримо! Уз твоје умовање да прикрпим: природа око нас — наша самопослуга. Али, пази, при вратима вреба гвоздена каса — све ћемо платити!

Па нека! И опет се сјећам... У глави ми укрштене ријечи. Шаховски проблеми. Прекинут меч за свјетско првенство. Сви мечеви као да су прекинути, а ратови трају. Небо и даље подијелено. Откинут лист није сигуран — на студену или на заогњену земљу. Црнокрилно јато и бјелина снијежне олује смијешани, узмућени у висини. На лијевој ми руци, при зглобу, нечујно куца сат. Око рони у чашу црњака, „Вранца“. Не! Мјере ми крвни притисак. А како да измјеримо притисак грдних стољећа и јада предачких и облака над главом и злодјело стопала на влатима младе траве?

Сад, ако си сагласан, можемо додати: дахом и зјеном нек си као зрно пијеска и као травка и као пахуља лака вјетру а тешка себи, али падај само увис!

Опет се ругаш! Замагли ми се пред очима И језа. У мени, ево, нијеси усамљен супротник. Много вас је. Прстенови на круг крви нанизани — без почетка и краја, несложни и себи противни. Да један прстен скинем, морао бих круг расјећи — ту је понор. Па одбрајам прстенове и кумим да се помире: под-ја и

над-ја и онај други-ја са дружином побочника — ја неминули и небудући, ја потомачки и предачки, ја самоубилачки и творачки и рушилачки, ја-мржња и ја-љубав, ја вјерник и невјерник, и нада и незнађе, и свељудско свјесно и несвјесно и . .

Не залијећи се — остави то зналцима који рију по нашој психи. Нека их стога боли глава.

Тад ми се учини: под кошуљом, под витим ребром и сад и вавијек попиру се вјетар поморац и вјетар брђанин. Крв бурно одлази и враћа се мојим обалама. И узрујано (да ли узалуд?) тражи завичајно вријеме с оком смрти на видику.

Ако хоћеш твојски да умујеш, реци: свака је смрт самоубиство времена у нама.

Можда. Тад се завичај затвара у себе. Тад све своје оставља на милост и немилост свевремена у које се вјерује до задњег даха. Вјерује се дјетињски. А знам, ти ћеш опет рећи: вјеруј само у сунце и сузу, у смијех и сумњу и голо стопало. И кад будеш хтио да то потоњи пут изговориш, сверијеч ће се угасити у грлу. Њу и тебе покриће тишина. И нећеш доспјети да кажеш: завичај — вријеме и тишина.